

**Дмитренко Катерина Анатоліївна,
завідувач навчальної практики
Комунального закладу «Харківська
гуманітарно–педагогічна академія»
Харківської обласної ради**

**УПРАВЛІННЯ РЕАЛІЗАЦІЄЮ МОДЕЛІ ФОРМУВАННЯ
ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО
ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ У ПРОЦЕСІ ПЕДАГОГІЧНИХ
ПРАКТИК**

Анотація. У статті розглядається проблема реалізації моделі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі педагогічних практик, яка представляла собою спеціально організовану узгоджену взаємодію суб'єктів (викладачів, керівників практик від кафедр) та об'єктів (студентів – майбутніх соціальних педагогів). Розвиток зазначеної моделі передбачав поглиблення знань з професійної комунікації на лекційних, семінарських та практичних заняттях та у самостійній роботі, шляхом використання ігрових, активних, інтерактивних методів; проведення комунікативних тренінгів у позанавчальний час; застосування комунікативних завдань з педагогічних практик для студентів.

Ключові слова: модель, педагогічна практика, готовність, комунікації, формування.

Дмитренко Екатерина Анатольевна

**УПРАВЛЕНИЕ РЕАЛИЗАЦИЕЙ МОДЕЛИ ФОРМИРОВАНИЯ
ГОТОВНОСТИ БУДУЩИХ СОЦИАЛЬНЫХ ПЕДАГОГОВ К
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОММУНИКАЦИИ В ПРОЦЕССЕ
ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПРАКТИКИ**

Аннотация. В статье рассматривается проблема реализации модели формирования готовности будущих социальных педагогов к

профессиональной коммуникации в процессе педагогических практик, которая представляла собой специально организованную согласованное взаимодействие субъектов (преподавателей, руководителей практик от кафедр) и объектов (студентов - будущих социальных педагогов). Развитие указанной модели предусматривал углубление знаний по профессиональной коммуникации на лекционных, семинарских и практических занятиях и в самостоятельной работе, путем использования игровых, активных, интерактивных методов; проведение коммуникативных тренингов во внеучебное время; применения коммуникативных задач по педагогическим практикам для студентов.

Ключевые слова: *модель, педагогическая практика, готовность, коммуникации, формирование.*

Dmitrenko Ekaterina

**IMPLEMENTATION MANAGEMENT MODEL FORMATION OF
READINESS FOR FUTURE UP SOCIAL PEDAGOGICAL PROFESSIONAL
KOMMUNIKATSII IN THE PROCESS PEDAGOGICAL PRACTICES**

Abstract. *The problem of the model of formation of future social workers for professional communication in the teaching practices, which was a specially organized coherent interaction of actors (teachers, practices of departments) and objects (students - future social workers). The development of this model predicted deepening knowledge of professional communication in lectures, seminars and workshops and in-class work, using games, active and interactive methods; of communication training outside the classroom; use communicative tasks pedagogies for students.*

Keywords: *model, teaching practice, readiness, communication, formation.*

Постановка проблеми. Дослідження проблеми професійної комунікації у педагогічній освіті та оформлення її в один з основних напрямів сучасної педагогічної думки перебуває в центрі уваги дослідників у зв'язку із низкою педагогічних проблем підготовки майбутніх соціальних педагогів, а також суттєвими змінами в суспільній свідомості й визнанням

професійної педагогічної діяльності як вагомого чинника реалізації соціальної політики держави.

Саме тому сучасний зміст вищої освіти повинен бути переорієнтований на розвиток особистості майбутнього кваліфікованого спеціаліста.

Актуальною проблемою сьогодення є питання професійної підготовки соціальних педагогів. Наразі малорозробленим є питання професіоналізму майбутніх соціальних педагогів, тому слід робити акцент на якісній професійній комунікації, відповідальності особистості за результати власної професійної діяльності та свідомому ставленні останньої до майбутньої професійної діяльності. Незважаючи на те, що науково-методична база для підготовки майбутніх соціальних працівників і соціальних педагогів є досить розробленою, однак на практиці ми бачимо студентів та випускників цієї спеціальності, які ще недостатньо і не до кінця усвідомлюють значення етики професійного спілкування, необхідності власного саморозвитку та самовдосконалення, як передумови успішної реалізації власного фахового і людського потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теорія комунікації почала розвиватися, зокрема завдяки роботам філософів (М. Бахтін, М. Бубер, Н.Вінер, К.Шеннон, Ю. Хабермас), лінгвістам (Л. Вітгенштейн, Ф. де Сосюр), які спробували розкрити можливості людини у комунікативних процесах. Значне місце в роботах педагогів, психологів відводиться самому процесу комунікації та дослідженню знакових систем педагогічної комунікації.

Проблемі вербальних засобів комунікації присвячені наукові доробки філософів, психологів, педагогів (Л. Виготського, Б.Головіна, М. Жинкіна, І. Зязюна, В. Кан-Калика, О. Леонтьєва, Л. Нечепоренко, Л. Паламар, В. Семиченко та інших); мовознавців (А. Богуш, О. Гойхмана, В.фон Гумбольта, М. Ілляш, О. Потебні та інших).

На роль та значення педагогічної практики у процесі формування професійної готовності педагога зверталась увага в дослідженнях

Т. Білоусової, О. Гармаш, І. Зязюна, І. Ісаєва, Н. Кузьміної, Т. Полякової, В. Сластьоніна, А. Щербакова.

Але, на жаль, мало наукових праць присвячено висвітленню значення педагогічної практики у процесі формування готовності до професійної комунікації у майбутніх соціальних педагогів.

Мета статті – визначити основні шляхи реалізації моделі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі педагогічних практик.

Виклад основного матеріалу. Формування професійної компетентності соціального педагога – це складний процес «проектування» особистості. Безсумнівно, що створення певних педагогічних умов в процесі навчання надасть змогу кожному студенту сформувати свою особистісну модель на шляху до удосконалення професійної майстерності.

До таких умов можна віднести:

- збільшення кількості годин на дисципліни професійного спрямування;
- проходження різних видів практик студентами протягом усього періоду навчання;
- забезпечення професійної спрямованості дисциплін, які не входять до циклу професійно орієнтованих;
- наявність висококваліфікованих кадрів (професорсько-викладацького складу)¹.

Зазначимо, що організація педагогічної практики студентів займає особливе місце у підготовці майбутніх соціальних педагогів. Можна стверджувати, що практична підготовка надає змогу майбутньому фахівцеві сформувати реалістичне ставлення до обраної професії, перевірити «дієвість» теорій, інтегрувати знання в єдине ціле, глибше пізнати пов'язані з

¹ Любар О.О., Стельмахович М.Г., Федоренко Д.Т. Історія української педагогіки / За заг. ред. дійсного члена АПН України М.Г. Стельмаховича. – К.: Інститут змісту і методів навчання МО України, 1998. – 337 с.

майбутнім фахом гострі соціальні й особистісні проблеми, зрозуміти власні думки і почуття та їх вплив на професійну діяльність.

Проведені детальні теоретичні дослідження щодо розробки моделі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі педагогічних практик дали нам можливість обґрунтовано з погляду науки й доцільно з погляду педагогічної практики здійснити її упровадження в реальний процес освіти студентів – майбутніх соціальних педагогів, характеристику якого ми наводимо нижче.

Відповідно до завдань дослідження виокремлено та сформулювало модель формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі педагогічних практик, що представляє собою спеціально організовану узгоджену взаємодію суб'єктів (викладачів, керівників практик від кафедр) та об'єктів (студентів – майбутніх соціальних педагогів).

Спираючись на традиційні погляди щодо найважливіших етапів будь-якого педагогічного процесу (В. Безрукова, І. Підласий та ін.), ми визначили таку послідовність реалізації моделі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі педагогічних практик². Вона передбачає:

1. Поглиблення знань з професійної комунікації на заняттях із навчальної дисципліни «Комунікативна майстерність соціального педагога», шляхом використання ігрових, активних, інтерактивних методів на лекційних, семінарських, практичних заняттях та у самостійній роботі з навчальної дисципліни.
2. Проведення комунікативних тренінгів для студентів експериментальної групи у позанавчальний час.

² Бабанский Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса / Ю.К. Бабанский – М., 1982. – 231 с.

3. Доповнення завдань педагогічних практик для студентів експериментальної групи завданнями комунікативного характеру.

Завданнями щодо реалізації зазначеної моделі є:

- доповнення лекційних, семінарських, практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Комунікативна майстерність соціального педагога» ігровими, активними, інтерактивними методами;
- складення рекомендацій викладачам, керівникам педагогічних практик від кафедри соціальної педагогіки про застосування моделі формування готовності до професійної комунікації у процесі педагогічних практик у студентів експериментальних груп;

Зазначимо, що перевіряючи форми і методи роботи при проведенні лекційних занять вищезгаданого курсу, були розширені кордони інтелектуальних можливостей студентів.

Інтерес до матеріалу, що вивчався, а елементи емоційності та відсутність одноманітності в лекціях створювали стимул до оперативного сприйняття і осмислення інформації.

Під час проведення практичних занять широко використовувались технології активного навчання – соціально-педагогічні ситуації («Несправедливість», «Невже життя закінчилось?», «Довіра», «Зачароване коло», «У пошуках щастя», «Безпорадність», «Зрада» тощо) і сюжетно-рольові ігри («Як розбудити клієнта?», «Обговори свої проблеми», «Ключовий момент», «Знайди інформацію», «Вислухай мене» тощо). При цьому акцентувалася увага на організації професійно-орієнтаційної та індивідуальної роботи.

Зокрема, використовувалися такі види практичної роботи, як вирішення проблемної ситуації в роботі з суб'єктом соціальної взаємодії, де кожен учасник пропонував власний варіант, обґрунтовуючи свою позицію.

Сюжетно-рольова гра відрізнялася від аналізу ситуації залученням елементів театралізації, моделювання реальних умов професійної діяльності, програвання тієї чи іншої ролі (соціального працівника, адміністратора,

лікаря, клієнта тощо). Це допомагало студентів відчувати свої сильні та слабкі сторони у процесі спілкування. З цією метою у процесі програвання різних соціальних ситуацій кожному студенту пропонувались обставини, роль і дії, найменш характерні для стилю, яким він уже володіє.

Широко використовувались такі інтегративні методи роботи, як групова дискусія, обговорення ситуацій, що дозволяло учасникам правильно формулювати свої думки, відстоювати свої позиції, обґрунтовувати стратегію власної поведінки. При цьому кожен із студентів мав змогу в таких педагогічних умовах проявляти комунікативні уміння на певному рівні.

Наприклад, використовувались такі вправи:

- «Візуальне відчуття», метою якої є удосконалення перцептивних навичок сприйняття й представлення один одного у навчальному процесі;
- «Через скло» – встановлення взаєморозуміння партнерів по спілкуванню на невербальному рівні;
- «Дискусія» – досягнення взаєморозуміння партнерів по спілкуванню на невербальному рівні;
- «Так» – удосконалення навичок емпатії і рефлексії під час вирішення соціально-педагогічних задач та ін³.

Під час проведення семінарських занять, студенти мали чітко дотримуватись певних правил: чітко й доступно формулювати власну точку зору, намагатися донести її до слухача, вести коректний діалог, уникати поспішних висновків, вислухати співбесідника до кінця, зацікавити його власною точкою зору, знайти раціональне зерно в чужій думці, не монополізувати час розмови, досягти спільної думки і захистити її перед усією групою. Різноманітні форми професійної комунікації на семінарському занятті були поділені на кілька груп:

- індивідуально-колективна комунікація;

³ Заброцький М. М. Технологія розвитку комунікативної компетентності вчителя / М. М. Заброцький // Практична психологія та соціальна робота. – 2007. – № 1. – С. 28–32.

- професійна комунікація в парах;
- професійна комунікація в малих групах.

Також, варто відмітити, що неможливо обійтися без проведення індивідуально-колективної роботи, яка, з одної точки зору, вимагає вираження особистої точки зору кожного студента, а з іншої – висловлення всіх присутніх по черзі, тому слухачем виступає вся аудиторія.

Ця форма організації формування готовності до професійної комунікації майбутніх соціальних педагогів є доречною, коли викладач розпочинає низку семінарських занять, представляє у загальних рисах зміст наступної роботи, знайомить студентів зі своєю методичною позицією та вимогами, започатковує обговорення головних правил спільної діяльності та поведінки.

До числа таких правил можна віднести, наприклад, такі:

- участь у семінарському занятті безпосередньо свідчить про ступінь відповідальності студента за свою професійну комунікацію: кожен працює на формування своєї професійної комунікації; за допомогою можна звертатися завжди і до будь-якого джерела;
- кожен має право на висловлювання, проте не слід заважати говорити іншому; «відмінна» оцінка за відповідь означає, що вона повинна бути чимось відмінною від матеріалів лекції, містити власний творчий доробок студента.

На наш погляд, періодично потрібно протягом усього циклу семінарських занять з'ясувати в підсумкових бесідах зі студентами їх індивідуальні пізнавальні потреби щодо формування професійної комунікації, наявні прогалини, сумнівні випадки; цікавитися їхніми побажаннями; обговорювати перспективи покращення власної професійної комунікації.

Не менш важливим є інтелектуальний штурм, як один із прийомів індивідуально-колективної роботи зі студентами під час семінарських занять.

Він передбачає генерування понять, викликаних асоціативними зв'язками з даною темою, незалежно від того, наскільки віддаленими вони здаються на перший погляд.

Викладачі зазначають, що це ефективний спосіб уникнення почуття невпевненості студента в собі, у власній професійній комунікації, яке гальмує комунікативну активність.

Зазначена стратегія поведінки, що виробляється за допомогою зазначеного прийому виявляється досить мотивуючою для студентів, оскільки цікаві й незвичайні асоціації, наведені одними студентами, заохочують до участі інших, що в цілому надає діяльності творчого характеру при проведенні семінарських занять, що покликані формувати готовність майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації.

Цікавою є така форма залучення студентів – учасників семінару до колективного обміну думками в ході поточної роботи над темою, як раунд. Вона проводиться, коли всі студенти по чергово висловлюються протягом обмеженого часу (1-2 хвилини) з приводу запропонованої проблеми чи поставленого питання, причому питання – проблеми, що виносяться на раунд, можуть або бути попередньо запропонованими для домашнього розгляду, або виникати безпосередньо на занятті.

Цікавим для нас виявляється роботу у міні групах, що формується по 2-3 особи. Така назва – характеристика застосовується не тільки через обмежену кількість учасників, але й завдяки часу, відведеному на обговорення. Ці групи утворюються для розв'язання протягом 1-2 хвилин нескладних соціально-педагогічних завдань, пов'язаних зі швидким знаходженням з опорою на текст лекцій, схему, графік чи інше джерело інформації відповідей на поставлені запитання, формулюванням певного висновку, виконанням короткого тесту тощо.

Загалом, підсумовуючи ефективність перелічених форм організації професійної комунікації на лекційних та семінарських заняттях, слід особливо відмітити їх соціально значущий гуманістичний потенціал, який

неодмінно знадобиться в наступній діяльності студентів, а саме під час проходження педагогічних практик, поза аудиторній роботі.

Вельми важливою була позааудиторна робота зі студентами щодо формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі педагогічних практик.

Визначальним було формування комунікативної компетентності студентів – майбутніх соціальних педагогів.

На наш погляд, це є організація комунікативних тренінгів у поза навчальний час з метою формування готовності до здійснення професійної комунікації.

У процесі проведення комунікативних тренінгів у позанавчальний час основні зусилля спрямовувались на такі важливі складові професійної комунікації як:

- поглиблення рефлексії; досягнення повної взаємоповаги та довірливості між усіма учасниками групи, що повинно було сприяти процесам саморозкриття та самоусвідомлення;
- забезпечення умов для взаєморозуміння респондентів під час практичних занять, що дозволяло їм відчувати власну причетність до спільної справи.

Завдання і процедури добирались таким чином, щоб їх зміст і спрямованість були адекватними до вимог програми навчальної дисципліни «Комунікативна майстерність соціального педагогіка» і мети дослідження.

Комунікативний тренінг розглядається як багатофункціональний метод соціально – психологічного впливу на студента – майбутнього соціального педагога з метою формування готовності до професійної комунікації, розвитку професійно важливих комунікативних якостей і властивостей, особистісних комунікативних характеристик, зазначає О. Тюптя⁴, а, на думку

⁴ Тюптя О. Комунікативна компетентність особистості // Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство: науково-методичний збірник / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (керівник авторського колективу і науковий редактор) та ін. – К. : Контекст, 2000. – 336 с.

Л. Шепелевої, «інтенсивні короткотривалі навчальні заняття, спрямовані на створення, розвиток і систематизацію певних навичок, необхідних для виконання конкретних особистісних, навчальних чи професійних завдань, у поєднанні з підсиленням мотивації особистості щодо вдосконалення роботи»⁵.

На думку О. Сидоренко, під час комунікативного тренінгу розвиваються такі форми поведінки, які включають і сприймання партнера (перцепцію), і передачу йому певних сигналів (комунікацію), і вплив на нього (інтерацію), таким чином в ньому мають місце всі складові спілкування⁶.

При реалізації зазначеної моделі для експериментальних груп також були виділені суб'єкти педагогічного впливу – вищий навчальний заклад і бази практики, що ефективно взаємодіють між собою з метою оптимізації практичної підготовки майбутніх соціальних педагогів.

На виконання цієї умови за період реалізації моделі формування готовності майбутніх соціальних педагогів у процесі педагогічних практик було створено мережу баз практики студентів, що були включені до системи співпраці на засадах договорів про проведення педагогічної практики.

Розгалуженість системи баз практики дозволила:

- урахувати індивідуальні бажання студентів щодо вибору конкретної установи в якості бази практики;
- для кожного виду практики обирати ті установи, які можуть забезпечити умови, максимально необхідні для виконання інваріантних і варіативних навчально-професійних та комунікативних завдань програми практики;
- організувати проходження практики невеликими групами або взагалі індивідуально, що дозволяє підвищити якість супервізії.

⁵ Сидоренко Е.В. Тренинг коммуникативной компетентности в деловом взаимодействии. – СПб. : Речь, 2007. – 208 с.

⁶ Шепелева Л. Н. Программы социально-психологических тренингов / Л. Н. Шепелева. – СПб. : Питер, 2008. – 160 с.

З метою покращення якості супервізії студентів-практикантів для керівників і спеціалістів баз практики були підготовлені інструктивно-методичні матеріали щодо формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації та проведені круглі столи (кафедра соціальної педагогіки – база практики) щодо визначення навчально-методичного супроводження моделі формування готовності студентів-практикантів до професійної комунікації під час проходження педагогічних практик.

Таким чином, організація ефективної взаємодії вищого навчального закладу й баз практики передбачала:

- укладення договорів про проведення педагогічної практики,
- організацію просвітницької, методичної, консультативної роботи кафедри з базами практики,
- узгодження соціально-педагогічних впливів на студентів-практикантів,
- проведення соціально-педагогічних консиліумів із метою ефективної реалізації моделі формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі проходження різних видів педагогічних практик,
- навчально-методичне супроводження,
- оптимізації умов навчально-професійної діяльності студентів,
- моніторинг процесу й результатів їх професійного становлення, своєчасної корекції колективних і індивідуальних педагогічних впливів.

Наведемо приклад інваріантних завдань комунікативного характеру під час проходження навчальної ознайомчої практики:

- спрогнозувати, якою має бути структура комунікативного процесу у відвіданому закладі;
- розкрити основні функції комунікації відвіданого закладу; які знання та уміння необхідні були фахівцю для здійснення комунікативного процесу;
- назвати основні механізми впливу на співбесідника і навести один приклад із застосуванням конкретного механізму;

- назвати форми мовленнєвої діяльності у комунікативному процесі і здійснити їх характеристику;
- розробити одну із форм мовленнєвої діяльності для конкретної ситуації у практиці соціального педагога; визначити власний рівень готовності до мовленнєвої діяльності за визначеними параметрами;
- здійснити характеристику елементів мовленнєвого етикету і реалізувати один із елементів мовленнєвого етикету в дії, обґрунтувавши обраний варіант.

Виконання цих завдань підтвердила самому студенту – майбутньому соціальному педагогу та його керівникам практики здатність та достатню підготовленість до можливої соціально-педагогічної діяльності, а саме готовності до здійснення професійної комунікації. Оцінювання виконання цієї роботи студентів здійснювалась з урахуванням як теоретичного блоку реалізації зазначеної моделі, так і її практичної реалізації на базах практик, а також безпосередньо під час здійснення власної соціально-педагогічної роботи.

Висновки. Нами визначено, що розроблена модель формування готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі педагогічних практик позитивно впливатиме на ступінь сформованості готовності майбутніх соціальних педагогів до професійної комунікації у процесі педагогічних практик.

Таким чином, у процесі запровадження моделі під час проходження різних видів педагогічних практик, студенти демонстрували всі ті знання, вміння та навички, які набули при вивченні курсу «Комунікативна майстерність соціального педагога» та органічно поєднували зі знаннями, уміннями та навичками, отриманими при проходженні різних видів педагогічних практик.